

Kamp van Zeist, Hollanda'daki özel İskoç Mahkemesi tarafından yürütülen *Lockerbie Davası* üzerine rapor ve değerlendirme Prof. Dr. Hans Köchler, Uluslararası İlerleme Örgütü'nün, Güvenlik Konseyi'nin 1192 (1998) sayılı kararına dayanarak Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından aday gösterilen uluslararası gözlemcisi

Translated by Erdem Denk and Funda Keskin

Santiago, Şili, 3 Şubat 2001/P/HK/17032

Aşağıda imzası bulunan kişi, Abdülbasset Ali Muhammed El Megrahi ve El Amin Halife Fimah hakkında, Birleşik Krallık adına Kamp van Zeist'da (Hollanda) bulunan Yüksek Mahkeme tarafından yürütülen davayı, 5 Mayıs 2000'deki başlangıcından 31 Ocak 2001'de kararın ve cezanın açıklanmasına kadar gözlemlemiştir. Mahkeme'nin oturumlarına düzenli olarak katılmış, savcılık ve savunma ekipleri ile defalarca toplantı yapmış, Yazman ve Kamp van Zeist'ta bulunan İskoç Mahkemesi Servisi çalışanları ile görüşmeler yapmış, Birleşik Krallık Zeist Hapishanesi'ni incelemiş, bu hapishanenin Yöneticisi ve Yönetici Yardımcısı ve Kamp van Zeist'ta bulunan İskoç Polis Şefi ile toplantı yapmıştır. Sanık iki Libya vatandaşı ile mahkemenin başında ve karar ve cezanın 31 Ocak 2001'de verilmesinden sonra –ayrı ayrı- görüşmeler yapmıştır. Bütün görüşmeler, İskoç Mahkemesi Servisi yoluyla düzenlenmiştir. Aşağıda imzası bulunan kişi, ayrıca Mahkeme'nin tüm tutanaklarına ulaşmış ve Uluslararası Gelişme Örgütü'nün diğer uluslararası gözlemcisi olan Robert Thabit ile görüş alışverişinde bulunmuştur.

Kamp van Zeist'a yaptığı ilk keşif gezisi ve iki sanık ile yaptığı görüşmeye dayanarak, Mayıs 2000'de Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne kişiye özel bir mesaj göndermiştir. Bütün mahkeme boyunca kamuya hiçbir açıklama yapmamış, yargıçlar Lord Sutherland, Lord Coulsfield ve Lord Maclean ile görüşmeye çalışmamıştır. Gözlemcilik görevini, yargının anayasal bağımsızlığına saygı temelinde yerine getirmiş ve bu görevi –ilgili Güvenlik Konseyi kararında uluslararası gözlemcilerin görevlerine ilişkin hiçbir tanım yapılmamış olduğu için-, yargılamanın adil olması ve adil yargılama yönlerinin değerlendirilmesi biçiminde yorumlamıştır. Bu gözlemcilik görevinin niteliği konusunda, Uluslararası Gelişme Örgütü'nün diğer gözlemcisi olan Robert Thabit ile uzlaşmaya varmıştır.

Bütün mahkeme süreci boyunca gerçekleştirdiği gözlemlere ve davanın tarafları ile yapılan sayısız toplantıdan elde ettiği bilgiye dayanarak, aşağıda imzası bulunan kişi, davadaki adil yargılama yönü ve adalet sorununa ilişkin olarak aşağıdaki değerlendirmeyi sunmaktadır:

1. Davanın bütün idari hizmetleri, Kamp van Zeist'ta bulunan İskoç Mahkemesi Servisi tarafından büyük dikkat, etkinlik ve profesyonellikle yürütülmüştür. Mahkemenin başında simultane çeviri konusunda yaşanan küçük sorunlar dışında, yargılamanın adil olmasını etkileyebilecek büyük sorunlar olmamıştır. Çeviri sorunları tatmin edici bir şekilde çözüme ulaştırılmıştır. İskoç Mahkemesi Servisi, gözlemcilik görevinin yerine getirilmesi için elinden gelen her türlü yardımı yapmıştır.

2. İki sanığın Zeist Hapishanesi'nde buldukları gözaltı koşulları, gerek iç yasal koşullara, gerekse uluslararası insan hakları ve hukuk standartlarına uygun olmuştur. Kendisiyle yapılan özel görüşmede, sanık rızaları olmadan hiç kimsenin kendileriyle görüştürülmediğini söylemiştir. Özellikle, (sürekli ilaç alması gereken) ikinci sanık için sağlanmış olan tıbbi hizmetler ve bakım, gerekli olan standartlara uygundur. Kendilerinin özel isteği üzerine, aşağıda imzası bulunan kişi, sanık ile Mayıs 2000'de yaptığı görüşmeye ilişkin olarak Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne bir not göndermiş ve sanıkların, Birleşmiş Milletler düzenlemelerinin belirli siyasi yönlerine ve kendilerinin Hollanda'ya getirilmeleri koşullarına ilişkin endişelerini iletmiştir. Zeist Hapishanesi Yöneticisi, aşağıda imzası bulunanın bu mesajın iletildiğine ilişkin tasdik mesajını iki sanığa ulaştırmıştır. Mahkeme yönetimi, gözlemcilik görevi yerine getirilirken iletildiği talepler konusunda tam anlamıyla işbirliği göstermiştir.

3. İki zanlı/sanığın Hollanda'ya gelişlerinden davanın Mayıs 2000'de başlamasına kadar geçen gözaltı süresinin çok uzun olması, genel Avrupa standartları, özellikle İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması için Avrupa Sözleşmesi koşulları çerçevesinde, iki Libya vatandaşının temel insan hakları açısından ciddi bir sorun teşkil etmiştir. Genel olarak, davanın siyasi koşullarda yapılması ve buna bağlı olarak ortaya çıkan özel güvenlik endişeleri, sanıkların özellikle idari gözaltı süresi açısından haklarına zararlı etkide bulunmuştur.

4. Davanın adil olması ve adil yargılamanın maddi yönleri açısından, iki yabancı devletin en az iki savcısının dava boyunca sürekli olarak mahkeme salonunda bulunmaları sorun yaratan nitelikte olmuştur. ABD Adalet Bakanlığı'ndan iki devlet savcısı, savcılık ekibiyle yan yana oturtulmuşlardı. İskoç Mahkeme Servisi'nin çıkardığı hiçbir resmi bilgi belgesinde isimleri bulunmamaktaydı, ama Mahkeme oturum halindeyken savcılarla konuştukları, notları kontrol ettikleri ve belge ilettikleri görüldü. Bunu ziyaretçi bölmesinden izleyen bağımsız gözlemci için, bu durum, savcılığın stratejisindeki yaşamsal konuları yönlendiren ve bazı durumlarda hangi belgelerin (delil) mahkemeye sunulacağına veya bir belgedeki hangi bilgilerin saklanacağına (silineceğine) karar veren "denetçiler" oldukları izlenimini yaratmıştır.

5. Adil yargılamaya ilişkin bu ciddi sorun, savcılığın ana tanıklarından biri olan Bay Giaka hakkındaki CIA telgrafları konusunda açıkça ortaya çıkmıştır. Bu telgraflar ilk başta savcılık tarafından “konuyla ilgisiz” oldukları gerekçesiyle çıkarılmış, ancak savunmanın bir hareketinin ardından (kısmen) açıklanınca son derece önemli oldukları görülmüştür. Bu özel durum bir yana –ki bütün yargı sürecinin doğruluğunu ağır şekilde zedelemiştir- yabancı devletlerin temsilcilerinin bir İskoç mahkeme salonunda (ya da herhangi bir başka mahkeme salonunda) savcılık ekibinin yanında yer almalarının, sözkonusu hukuksal yargılamanın bağımsızlığına ve bütünlüğüne zarar verdiği ve bunun davanın adil olması ve adil yargılama genel standartlarına uymadığı açıkça ortaya çıkmıştır. Bu kişilerin varlığı Mahkeme’nin doğruya ulaşma yeteneğini açıkça olumsuz yönde etkilemiştir; mahkeme salonundaki yargılamaya siyasi bir nitelik getirmiştir. Bu kişilerin mahkeme salonunda yer almalarına daha en baştan izin verilmemesi gerekirdi.

6. Daha az ciddi olmakla birlikte adil yargılamaya ilişkin bir başka sorun, mahkeme salonunda, yine tüm dava boyunca savunma ekibinin yanında yabancı devlet vatandaşlarının yer alması olmuştur. Bir Arap çevirmenin yanısıra (ki yargılamanın adil ve etkili olması açısından mantıklıdır), Libya hükümetinde üst düzeyde görev yapan ve Libya’nın Uluslararası Adalet Divanı önünde ABD ve Birleşik Krallık’a karşı açtığı davada bu devleti temsil eden Libyalı bir avukatın bulunması, davaya yargıçların kararıyla kaçınılması gereken bir siyasi boyut getirmiştir. Bay Maghur resmi olarak sanık Libya vatandaşlarının savunma avukatı olarak görev yapmış ve aşağıda imzası bulunan kişi kendisini mahkemenin yargılaması sırasında İskoç savunma avukatları ile iletişim halinde hiç görmemiş olsa da, siyasi anlamda bir bağlantı görevlisi olarak algılanması zorunludur. İlk Libyalı savunma avukatı olan İbrahim Legwell’in (ki Hollanda’ya götürülmelerinden çok önce iki sanık tarafından seçilmiştir), Libya hükümetinin iki sanık için yeni savunma avukatı olarak Bay Maghur’u belirlemesi üzerine protesto ederek görevinden çekildiğini belirtmek gerekir. Özet olarak, her iki taraftan *de facto* hükümet temsilcilerinin mahkeme salonunda bulunmaları, davaya, en azından salondaki yargılama devam ederken ne pahasına olursa olsun kaçınılması gereken son derece siyasi bir atmosfer getirmiştir. Yine, savunma tarafında yabancı devlet vatandaşlarının bulunması, bilindiği kadarıyla hiçbir İskoç Mahkeme Servisi resmi brifing belgesinde belirtilmemiştir.

7. Mahkeme’den –siyasi çıkar ve endişelerin açık bir sonucu olarak- önemli bilgilerin saklanması için harcanan çabalar, bütün dava boyunca kendini gösteren bir kalıp olmuştur. Bunun en açık göstergelerinden biri, Libyalı ikili ajan Abdül Macit Giaka ve onunla ilgili CIA telgraflarıdır. Bazı telgraflar, savunmanın büyük ısrarları sonucunda açıklanmış, bazıları ise hiç ortaya çıkmamıştır. Mahkeme bu durumdan tatmin olmuş görünmüştür, ancak bağımsız

bir gözlemci için bu durumu anlamak zordur. Mahkeme'den ne ölçüde bilgi gizlenmiş olduğu hiçbir zaman tam olarak bilinmeyecektir. Ancak en önemli olay, savunma avukatları Taylor ve Keen tarafından başlatılan özel savunmayla ilgilidir. Adı verilmeyen yabancı bir hükümetten savunmayla ilgili önemli yeni bilgiler alındığını Başsavcı resmen açıklamıştır. Ancak bu bilginin içeriği hiçbir zaman açıklanmamış, istenen belirli belgeler yabancı hükümet tarafından hiçbir zaman sunulmamıştır. Savunmanın alternatif kuramı –ki savcılığın sonuçlarına tamamen ters sonuçlara gitmektedir- hiçbir zaman ciddi olarak incelenmemiştir. Gizlilik örtüleri ve “ulusal güvenlik” endişeleri arasında, savunma için çok büyük öneme sahip olduğu resmen açıklanmış olduğu halde bu yol hiçbir zaman ciddi olarak takip edilmemiştir. Bu durum, herhangi bir mantıklı gözlemci için tamamen anlaşılabilir niteliktedir. Alternatif bir kuramı tam ve dikkatli bir şekilde incelemeyen Mahkeme, bütün yargılamanın nesnellik ve adil yargılama koşulları konusunda ağır şekilde kusurlu olduğunu kabul etmiş görünmektedir.

8. Bu durumun sonucu olarak, hangi delillerin Mahkeme'ye sunulacağı konusunda, aşağıda imzası olan kişi, yabancı hükümetlerin veya (gizli) hükümet örgütlerinin, dolaylı yoldan olsa da, önemli ölçüde belirleyici olmalarına izin verilmiş olabileceği sonucuna varmıştır.

9. Aşağıda imzası olan kişinin incelemesine göre, savunma ekibinin aniden “özel savunma”sından vazgeçmesi ve (dava sırasında daha önce yaptıkları iddialı açıklamalara rağmen) bütün savunma tanıklarının iptal etmesi, tam anlamıyla anlaşılabilir bir tutumdur; savunmanın eylemlerinin ve gerekçelerinin güvenilirliği konusunda kuşku yaratmaktadır. Tekrar tekrar talep edilmesine rağmen, savunma avukatları bu konuda yorum yapmamışlardır.

10. Dava sırasında görülen genel bir kalıp, savcılığın anahtar tanık olarak sunduğu herkesin büyük ölçüde güvenilirmez kişiler olduklarının ortaya çıkması, hatta bazılarının Mahkeme'ye açıkça yalan söylemeleri olmuştur. Özellikle Bay Bollier ve Bay Giaka'nın ifadelerinde o kadar çok tutarsızlık ve diğer tanıkların ifadeleriyle çelişki bulunmaktaydı ki, sonunda ortaya çıkan belirsizlik, ifadelerinden elde edilebilecek her türlü açıklamadan çok daha büyük oldu. Böylece güvenilirlikleri sarsıldı. “Her türlü mantıklı kuşkunun ötesinde” kesinlik gerektiren bir kararın oluşturulması için bu ifadelerden parçaların seçilmesi, son derece keyfi ve mantık dışı görünmektedir.

11. Yargıçların kararında, uluslararası güç politikasının havası mevcuttur. Kararı açıklayan Mahkeme Görüşü'nde yer alan birçok çekinceye rağmen, birinci sanık için suçlu kararı verilmesi, özellikle yargıçların da bu kişinin Maltalı dükkan sahibi tarafından tespit edilmesinin “kesin olmadığını” (Görüş, paragraf 89) ve ortada “birbiriyle çelişen bir yığın delil” (*ibid.*) olduğunu kabul ettikleri düşünülürse, anlaşılması özellikle mümkün olmayan bir

karardır. Yargıçların iddianamede yer alan temel unsurlardan birini, yani Pan Am uçağında patlayan bombayı saklamak için kullanıldığı sanılan bavulu sözkonusu iki sanığın 20 Aralık 1998'de Malta havaalanına getirdiği iddiasını silmeleri, kararın tutarlılığını ve hukuksal güvenilirliğini daha da zedeleyen bir olgudur.

12. Daha da ötesi, Mahkeme'nin Görüşü temel bir noktada tutarsız görünmektedir: Birinci sanık "suçlu" bulunurken, ikinci sanık için "suçlu değil" kararına varılmıştır. İkinci sanık için hükmün, "ispat edilmedi" *değil*, "suçlu değil" olduğu dikkat çekmektedir. İddianamenin özünün, bu iki sanığın Malta'daki birlikte eylemine dayandığı düşünülürse, mantıklı bir gözlemci için bu karar tam olarak anlaşılmaz niteliktedir.

13. Mahkeme'nin Görüşü, tamamen ikinci derecede delillere ve bir dizi son derece sorunlu çıkarsamaya dayanmaktadır. Bilindiği kadarıyla, iki sanığı suça bağlayan hiçbir maddi delil bulunmamaktadır. Bu durumda, ilk sanık hakkında verilen suçlu kararı, keyfi hatta mantıksız görünmektedir. Mahkeme'nin Görüşü'nün büyük kısmında kullanılan ifade biçimi incelendiğinde, "ispat edilmedi" kararı yönünde bir izlenim doğmaktadır. Kararın keyfi niteliği, savcılığın oldukça geç bir aşamada suçlamayı "bölmeye", iddianamenin özünü değiştirmeye ve ikinci sanığın Libya istihbaratının bir üyesi olduğu iddiasından ve kendisinin suçun gerçekleştirilmesinde birinci sanık ile işbirliği yaptığı suçlamasından vazgeçmeye karar vermesinden de anlaşılmaktadır. Başka türlü anlaşılması kesinlikle mümkün olmayan "suçlu değil" kararı, bu durumda biraz daha anlaşılır olmaktadır.

14. Bu durum, aşağıda imzası olan kişide, olayın katı bir şekilde yargısal yönden değerlendirilmesinin yerini siyasi endişelerin aldığı ve bunun davanın sonucu üzerinde ters etkileri olabileceği kuşkusunu yaratmıştır. Bu, üç İskoç yargıcın profesyonel ünü ve onurunun değerlendirilmesi üzerinde çok büyük bir etki yaratabilir. Nihai sonuçtan hareketle bakıldığında, davanın son bölümlerinde savcılık ve savunmanın stratejileri ve yargıçların incelemeleri arasında belirli bir işbirliği olması tam olarak olasılık dışı değildir. Ancak, bu durum ispatlandığı zaman, Hollanda'daki İskoç Mahkemesi'nin bütün hukuksal işlemleri ve bulgularının hukuksal niteliği üzerinde son derece yıkıcı bir etki yaratacaktır.

15. Yukarıda söylenenler bağlamında, aşağıda imzası olan kişi, mahkemenin vardığı sonucun siyasi endişelerin etkisiyle ortaya çıkmış ve yargı çerçevesinin dışındaki aktörlerden gelen az ya da çok açık etki sonucunda belirlenmiş olabileceği genel sonucuna varmıştır. Bu durum, temel güçler ayrılığı ilkesine ve yargının bağımsızlığına *aykırıdır* ve vatandaşların, ister geleneksel anlamda ulusal düzeyde ister Birleşmiş Milletler Örgütü yoluyla adım adım kurulan uluslararası yargı çerçevesi içinde olsun, devlet gücünün ve devletin işleyen organlarının meşruiyetine duyması gereken güveni ve hukukun üstünlüğünü tehlikeye atmaktadır.

16. Yukarıda belirtilen gözlemler ve değerlendirmelere dayanarak, aşağıda imzası olan kişi –büyük üzüntü duyarak- bütün olarak yargılamanın adil olmadığı ve nesnel bir şekilde yürütülmediği sonucuna varmıştır. Gerçekten de, yargılamanın sonunda, başladığı zamana göre daha fazla soru ve kuşku bulunmaktadır. Dava net bir şekilde açıklıktan çok belirsizlik yaratmıştır ve hiçbir mantıklı gözlemci, karmaşık dava konusu üzerine “mantıklı kuşkunun ötesinde” herhangi bir açıklama yapamaz. Bu üzücü sonuç bir yana, gerçeği bulmak için arayış devam etmelidir. Hukukun üstünlüğünün gereği budur ve aynı zamanda kurbanların ailelerinin ve uluslararası kamuoyunun hakkıdır.

17. Uluslararası gözlemci, mahkemenin yürütülüş biçiminden, genel olarak bütün yargılamalar için geçerli olan bir tek formül geliştirmeye imkan veren *genel* bir sonuç çıkarmaktadır. Eğer siyasi çıkarlar ve istihbarat servisleri, hangi taraftan olursa olsun, davanın yürütülüşüne müdahale etmeyi başarır, doğru yargısal sürecin işlemei tamamen imkansız hale gelmektedir. Sonsuz barış (*Zum ewigen Frieden*) üzerine yazdığı eserde hukukun üstünlüğünün özünü ortaya koyan Immanuel Kant’ın düşüncesini hatırlamalıyız; gizlilik, hukukun üstünlüğünün geçerli olduğu cumhuriyetçi bir sisteme tam olarak ters düşer. Hangi taraftan olursa olsun, istihbarat servislerinin amacı gizli eylem ve aldatmadır, gerçeği aramak değildir. Oysa, şeffaflık olmadan adalete ve hukukun üstünlüğüne ulaşamaz.

18. Ne yazık ki, Mahkeme’nin uygulaması uluslararası cezai yargı davasına zarar vermiştir. Uluslararası düzeyde cezai yargının amaçları, güç politikası ortamında ve güçler ayrılığının yokluğunda ilerletilemez. Ulusal düzeyde doğru olan, uluslararası düzeyde de doğrudur. Hiçbir ulusal mahkeme, eğer yürütme gücünün baskısı altında çalışmak zorundaysa ve siyasi çıkarlar nedeniyle önemli deliller mahkemeden saklanıyorsa, işlevini yerine getiremez. Hollanda’daki İskoç Mahkemesi’nin karşı karşıya kaldığı durum, bu gerçeği çok açık ve dramatik bir şekilde göstermiştir. Bu davada siyasi etki, uluslararası sahnede yer alan birden fazla büyük aktör arasındaki ilişkilerle bağlantılı olan son derece karmaşık bir ulusal ve ulus aşan çıkarlar ağından kaynaklanmıştır.

19. Aşağıda imzası bulunan kişi, eğer temyiz hakkı verilirse, bu davanın yukarıda açıklanan eksiklerinin düzeltileceği düşüncesini –ya da umudunu- açıklamak ister. Bu durumda herşeyin İskoç yasasına göre işleyen Temyiz Mahkemesi’nde yer alacak beş yargıcın onuruna ve bağımsızlığına bağlı olacağını söylemeye bile gerek yoktur.

20. Yukarıdaki değerlendirme, hiçbir şekilde, zor ve gerçekten olağanüstü koşullar altında Kamp van Zeist’daki yargılama sürecinin düzgün bir şekilde işlemeini sağlayan İskoç Mahkeme Servisi çalışanları ve İskoç polis yetkililerinin idealist katkıları ve bağlılıklarını küçültecek şekilde yorumlanmamalıdır.

Aşağıda imzası olan kişi vurgulamak ister ki, yukarıdaki açıklamalar sadece kendisinin kişiisel değerlendirmesi niteliğindedir ve kendisi de sadece vicdanının emrettikleri ile bağlıdır; Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın amaç ve ilkelerine bağlı bir uluslararası vatandaş olarak, hiçbir hükümet, siyasi parti ya da çıkar grubundan gelebilecek baskı ve etkileri kabul etmemektedir.

Cezai yargı konularında gerçek, ancak bütün g politikası endişeleri bir yana bırakılırsa gerçekleştirilebilen şeffaf bir sorgulama sonucunda bulunabilir. Hukukun stnlğ, g politikasının kuralları ile bağdaşmaz; eğer mantığa ve temel insan haklarına koşulsuz bağlılığa dayalı tam bağımsızlık bulunmuyorsa, adaletin sağlanması da mümkün değildir.